

MUSTAQIL TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA UNING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI

N.T. Usmanova ¹

¹ Namangan davlat

pedagogika instituti 1-bosqich magistranti

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:10.06.2025

Revised: 11.06.2025

Accepted:12.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

mustaqil ta'lim, o'zini
boshqarish, motivatsiya,
texnologiya, tanqidiy
fikrlash

Mazkur maqolada mustaqil ta'limning asosiy tushunchalari, uning o'ziga xos xususiyatlari va zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni yoritilgan. O'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash va ijodiy salohiyatini oshirishda mustaqil ta'limning tutgan o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, uning samaradorligini oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim jarayonida an'anaviy o'qitish usullari bilan bir qatorda, talaba va o'quvchilarning mustaqil ravishda bilim olishlari, ya'ni mustaqil ta'lim alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayon shaxsning faolligini oshirib, uni bilimga chanqoqlikka, doimiy izlanishga va o'z ustida ishlashga undaydi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini modernizatsiyalash borasida olib borilayotgan islohotlar doirasida ham mustaqil ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mustaqil ta'lim tushunchasi va nazariy asoslari
Mustaqil ta'lim — bu o'quvchining yoki talabani bilim olish jarayonida tashabbuskor bo'lishi, mustaqil ravishda rejalashtirishi, maqsad qo'yishi va uni baholay olishi jarayonidir. Ushbu yondashuv Lev Vygotskiy va Jean Piaget kabi pedagogikada yirik nazariyotchilar tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'quvchi mustaqil harakat qilishga tayyor bo'lgan bosqichda eng samarali o'zlashtiradi. Shuning uchun ham mustaqil ta'limda shaxsning faolligi va tashabbuskorligi muhim o'rin tutadi.

Mustaqil ta'limning asosiy xususiyatlari

a) O'z-o'zini boshqarish (avtonomiya). O'quvchi yoki talaba dars jadvalini, o'rganiladigan materialni va metodologiyani o'zi belgilaydi. Masalan, onlayn kurslar orqali individual o'quv rejasi tuzish, shaxsiy ta'lim blogi yuritish yoki ma'lumotni audio, video yoki matn ko'rinishida o'zlashtirish — bularning barchasi o'z-o'zini boshqarish namunalari.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'z o'quv faoliyatini mustaqil nazorat qila oladigan talabalarning o'zlashtirish darajasi yuqoriroq bo'ladi (Zimmerman, 2002).²⁰

b) Ichki motivatsiya ustuvorligi. Mustaqil ta'lim tashqi rag'bat emas, balki ichki ehtiyoj asosida shakllanadi. Bu ehtiyoj — bilimga chanqoqlik, shaxsiy rivojlanish istagi yoki maqsad sari intilish bo'lishi mumkin. Ichki motivatsiyaga ega talaba topshiriqlarni "majburiyat" emas, balki "imkoniyat" deb qabul qiladi.

Ryan & Deci²¹ (2000) ta'kidlashicha, ichki motivatsiya shaxsning davomiy o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini mustahkamlaydi, bu esa mustaqil ta'limni asosiy omiliga aylanadi.

c) Texnologik integratsiya. Zamonaviy mustaqil ta'lim texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Masalan, Coursera, Khan Academy, Duolingo, ChatGPT kabi sun'iy intellekt platformalari o'quvchini murabbiysiz ham faol o'rganishga chorlaydi. Bu vositalar individual yondashuvni ta'minlaydi, o'qituvchi funksiyasini qisman bajara oladi, o'quvchiga tezkor fikr-mulohaza (feedback) beradi.

d) Shaxsiylashtirilgan ta'lim. Har bir inson o'zining bilim darajasi, o'rganish uslubi va qiziqishlariga ko'ra ma'lumotlarni turlicha o'zlashtiradi. Mustaqil ta'limda bu erkinlik mavjud: kimdir grafiklardan, boshqasi esa audiokitoblardan samaraliroq foydalanadi.

e) Tanqidiy va ijodiy fikrlash rivoji. Mustaqil ta'limda o'quvchi tayyor bilimni emas, balki savollarni o'zi topadi, manbalarni tahlil qiladi va xulosa chiqaradi. Bu esa tanqidiy va analitik tafakkurni shakllantiradi. Shuningdek, o'quvchi ijtimoiy mavzularni tahlil qilish, o'z g'oyasini ilgari surish, loyihalarni ishlab chiqish orqali ijodiy salohiyatini rivojlantiradi.

Talabalar o'rtasida o'tkazilgan tajribalarda mustaqil ta'lim olgan guruhda tanqidiy fikrlash ko'rsatkichlari 30% ga yuqori chiqqan (Brookfield, 2012).²²

Mustaqil ta'limning afzalliklari. Bilimlarni chuqur o'zlashtirish: Mustaqil izlanish jarayonida o'quvchi ko'proq kontekstda, turli manbalarni solishtirib o'rganadi. Mas'uliyat hissining kuchayishi: O'zini nazorat qilish, vaqtni boshqarish, baholash ko'nikmalari shakllanadi. Moslashuvchanlik: Mustaqil o'quv jadvali tufayli shaxs o'zi uchun eng qulay sharoitda o'rganadi. Innovatsion fikrlash: Mustaqil ta'lim o'z fikrini erkin ifoda etish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish, loyihalar yaratishda muhimdir.

²⁰ Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. Theory into Practice.

²¹ Ryan, R., & Deci, E. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. Contemporary Educational Psychology.

²² Brookfield, S. D. (2012). Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions.

Amaliyotdagi muammolar va yechimlar

Muammo	Tahlil	Yechim
Motivatsiya yetishmasligi	O'quvchilar ichki rag'bat yetishmasligi tufayli yarim yo'lda to'xtab qoladi.	Shaxsiy maqsadlarni aniqlash, murabbiylik (mentoring) tizimini yo'lga qo'yish.
Texnologik muammolar	Internet yoki qurilmalarning yo'qligi, noto'g'ri foydalanish.	Ta'lim muassasalarida texnik baza yaratish, IT savodxonlik mashg'ulotlari.
O'zini nazorat qila olmaslik	Tashkiliy intizom, vaqt boshqaruvi sust bo'ladi.	"Pomodoro", "To-do list" kabi vaqtni boshqarish texnikalarini o'rgatish.
Ilmiy izlanish ko'nikmalari pastligi	Mustaqil izlanishda ishonchli manbalarni topish qiyin bo'ladi.	Manba tahlili, plagiat haqida bilim beruvchi treninglar o'tkazish.

Mustaqil ta'lim nafaqat zamonaviy ta'lim jarayonining muhim bo'lagi, balki shaxsiy rivojlanish, uzluksiz o'qish va umr bo'yi ta'lim olish konsepsiyasining tayanchi hisoblanadi. Uni samarali tashkil etish o'quvchi va talabalarning mustaqil fikrlovchi, mas'uliyatli, innovatsion tafakkur egasi bo'lib shakllanishini ta'minlaydi. Shu boisdan, ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va ota-onalar mustaqil ta'limga nisbatan ongli yondashuvni shakllantirishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Abduqodirov A. *Pedagogika asoslari*. – T.: TDPU, 2020.
3. Qodirov N. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – T.: Fan, 2019.
4. UNESCO. *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. – Paris, 2020.
5. Ryan, R., & Deci, E. (2000). *Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions*. Contemporary Educational Psychology.
6. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*.
7. Brookfield, S. D. (2012). *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*.